

Crna Gora

Ministarstvo rada i socijalnog staranja

A N A L I Z A

MOGUĆNOSTI VEĆEG ZAPOSŁJAVANJA DOMAĆE RADNE SNAGE U ODNOSU NA POSTOJEĆI OBIM ZAPOSŁJAVANJA STRANACA

REZIME

Analiza mogućnosti većeg zapošljavanja domaće radne snage u odnosu na postojeći obim zapošljavanja stranaca je pripremljena na osnovu Zaključka Vlade Crne Gore (06-2583/3-12), sa sjednice od 27. decembra 2012. godine, prema kojem se **zadužuje Ministarstvo rada i socijalnog staranja da, u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje Crne Gore, pripremi i Vladi dostavi, do kraja januara 2013. godine, analizu koja će sadržati pregled i vrstu zanimanja nezaposlenih lica koja su na evidenciji Zavoda sa svim relevantnim podacima, pregled i vrstu deficitarnih zanimanja, kao i pregled i vrstu zanimanja stranaca kojima su izdate radne dozvole za rad na teritoriji Crne Gore.**

Pristup u izradi ove analize je bio da se kroz uvid i obim i strukturu zapošljavanja stranaca, sagledavanjem odnosa između ponude i tražnje na tržištu rada, sagleda mogućnost većeg zapošljavanja domaće u odnosu na zapošljavanje strane radne snage i u tom smislu predlože odgovarajuće mjere.

Obrada problematike je vršena na osnovu podataka, evidencija i analitičkim materijala Zavoda za zapošljavanje Crne Gore.

U prvom dijelu analize je dat Opšti osvrt na dosadašnja kretanja zapošljavanja i rada stranaca u Crnoj Gori. Zakonom o zapošljavanju i radu stranaca iz 2008. godine definisan je okvir utvrđivanja broja radnih dozvola za strance, kroz Odluku o utvrđivanju broja radnih dozvola za strance, koju Vlada godišnje utvrđuje. U prve dvije godine, Odluka je definisala veoma širok okvir za zapošljavanje i rad stranaca, koji je iznosio blizu 40.000 radnih dozvola.

Kako je ekonomska kriza realno smanjila obim ukupnog zapošljavanja, pa i zapošljavanja stranaca, to se Odlukom Vlade taj okvir za 2012. godinu smanjio na 25.050, što se i dalje moglo smatrati veoma širokim okvirom, uzimajući u obzir veličinu našeg tržišta, praksu zemalja iz okruženja, kao i procenta ostvarivanja kvota u prethodnom periodu. Iz tih razloga za 2013. godinu Vlada je dodatno smanjila broj radnih dozvola za strance u iznosu od 16.500.

Takođe, u ovom periodu su preduzimane i konkretne mjere u cilju pojednostavljivanja procedure zapošljavanja stranaca, i uključujući i izmjene Zakona o zapošljavanju i radu stranaca i Zakona o strancima.

Zapošljavanje stranaca tokom prethodne dvije godine karakteriše to da se:

- **prema vrsti** - najveći broj dozvola odnosio na dozvole za zapošljavanje i sezonski rad, odnosno 90,9% od ukupnog broja;
- **prema djelatnosti** - najviše radnih dozvola izdato je za potrebe građevinarstva 20,8%, turizma i ugostiteljstva 20,0%, trgovine na veliko i malo 14,8%, naučne i tehničke djelatnosti 7,3% i poljoprivrede 6,4%;
- **prema nivou obrazovanja** – najviše radnih dozvola su izdate za strance sa prvim i drugim stepenom školske spreme 87,6%, zatim sa srednjom stručnom spremom 6,8%, dok je sa višim i visokom obrazovanjem izdato 5,5% od ukupnog broja radnih dozvola;
- **prema zemlji porijekla** – radna snaga uglavnom dolazi iz zemalja iz našeg okruženja, odnosno 74,5% ukupnog broja (iz Srbije -42,8%, BiH-22,5%, Makedonije-7,2% i Kosova 3%).

- **prema dinamici** - izdavanja radnih dozvola, uočljivo je da je najizraženija dinamika izdavanja dozvola u periodu maj - jul, što je i rezultat sezone u turizmu, ali isto tako relativno je veliki broj i tokom ostalih mjeseci zbog sezone u poljoprivredi i građevinarstvu.

Dakle, ovo ukazuje da se radne dozvole najviše izdaju: za zapošljavanje i sezonski rad, za vrijeme turističke sezone, za strance koji imaju nizak nivo školske spreme i za strance iz okruženja. Iz ovih razloga se postavlja pitanje da li je poslodavcima zaista potrebna ovakva kvalifikaciona struktura zaposlenih stranaca ili naša radna snaga nije dovoljno kvalifikovana da adekvatno zadovolji potrebe poslodavaca na ovim poslovima?

Drugi dio analize se odnosi na sagledavanje odnosa ponude i tražnje na tržištu rada i vezano za to može se konstatovati da:

Ponudu radne snage (67.657) čini radna snaga evidentirana kod ZZZCG na početku 2012. godine (30.252 nezaposlenih) i novoprijavljenih tokom godine (37.4059).

- **po stepenu stručne spreme** - I i II stepen stručne spreme čine 22,52%, III, IV i V stepen 54,96% a viša i visoka stručna sprema 21,98%.
- **po regionima** - sjeverni region u ukupnoj ponudi radne snage učestvuje sa 34%, centralni sa 44,7%, a južni region 21,3%.

Činjenica da se 34,0% od ukupne godišnje ponude u 2012. godini odnosilo na sjeverni region, a da je svega 9,7% učešća ovog regiona u ukupno iskazanoj tražnji, ukazuje na to, da veliki dio ponude ovog regiona predstavlja potencijal za zadovoljavanje tražnje u primorskom regionu, u kojem tražnja za 71,5% nadmašuje raspoloživu ponudu.

Ovo još u drastičnijoj mjeri potvrđuje odnos ponude i tražnje po stepenima stručne spreme naročito kada su u pitanju I i II stepen. Ukupna ponuda u okviru ovog stepena u sjevernom regionu čini 28,% od ukupne ponude u tom regionu, dok tražnja čini 13,8% od ukupne tražnje.

Kod III, IV i V stepena stručne spreme ponuda radne snage je 2,7 puta veća od iskazane tražnje, kod sjevernog regiona ona je 12,3 puta veća, kod centralnog regiona 2,8 puta, dok je kod južnog regiona ponuda svega 15,3% veća od iskazane tražnje.

Kod višeg i visokog obrazovanja ukupna ponuda je za 17,2% bila veća od iskazane tražnje, u sjevernom je za 47,4% veća od tražnje, u centralnom regionu za 17,4%, a južnom za 7,7%.

- **starosna struktura ukupne ponude** - lica do 30 godina starosti učestvuju sa 45%, od 30-50 godina sa 38,3%, a preko 50 godina starosti sa 16,7%. Takođe su prisutne regionalne razlike u starosnoj strukturi ponude.
- **prema dužini radnog staža** - u 2012. godini lica bez radnog staža čine 31,9%, a sa radnim stažom 68,1%. U strukturi lica sa radnim stažom učešće onih sa stažom od 1-5 godina je 20,4%, ali je i 17,5% onih sa stažom preko 20 godina.

Tražnja radne snage sagledavana je na osnovu obima i strukture slobodnih radnih mjesta, koja su posredstvom Zavoda za zapošljavanje, poslodavci prijavili tokom 2012. godine (47.851 slobodnih radnih mjesta), uzimajući u obzir i slobodna radna mjesta za koja su poslodavci planirali za strance.

- **po regionima** - postoje značajne razlike u obimu tražnje pa je učešće južnog regiona u ukupnoj tražnji 51,6%, centralnog 38,6%, dok je učešće sjevernog regiona svega 10,4%.
- **po stepenim stručne spreme** najveća tražnja je iskazana kod I i II stepena stručne spreme, od čega se na južni region odnosi 68,7%, centralni 28,2% i svega 3,1% na sjeverni region.

Učešće III, IV i V stepena u ukupnoj tražnji iznosilo je 28,5%, dok je tražnja za VII i VIII stepenom iznosila 27,2% ukupno iskazane tražnje.

Dakle, sagledavajući odnos ponude i tražnje u 2012. godini može se konstatovati da ukupna tražnja (47.851) pokriva 70,7% ukupne ponude radne snage (67.657).

U južnom regionu tražnja je veća za 71,5 % od ponude, u centralnom tražnja pokriva 61 % ponude, dok u sjevernom regionu tražnja čini svega 20% ponude.

Takođe je karakteristično da je tražnja u okviru I i II stepena u južnom regionu gotovo 5 puta veća od raspoložive ponude.

U dijelu Analize koji se odnosi na pregled prema vrsti deficitarnih zanimanja i strukturi zanimanja stranaca kojima su izdate radne dozvole, može se zaključiti da odnos između ponude i tražnje po pojedinim zanimanjima, grupama zanimanja, odnosno po područjima rada pokazuje da je kod većine njih ponuda veća od tražnje.

Takođe, kroz sagledavanje nivoa obrazovanja stranaca kojima su izdate dozvole za rad, ne može se jednoznačno zaključiti da je isključivi razlog za angažovanje stranaca deficit zanimanja (preko 87% radnih dozvola za nekvalifikovane i polukvalifikovane radnike), već je ovaj procenat dijelom uslovljen i izbjegavanjem nostrifikacije diploma za više stručne spreme kod nadležnog organa, kao i činjenica da se na sezonskim poslovima pretežno angažuju stranci sa nižim stepenom stručnosti, a po inerciji već dugo prisutnih trendova iz vremena zajedničke države.

Međutim, i pored konstatovanog viška ponude u odnosu na tražnju, kao dodatni potencijal domaće radne snage mogu se smatrati i 7.500- 8.000 svršenih maturanata na godišnjem nivou i oko 25.000 studenata.

Sagledavajući sve ove aspekte ponude i tražnje na tržištu rada i zapošljavanja stranaca u Crnoj Gori, **kao opšti cilj** za naredni period se može definisati **povećanje zapošljavanja domaće radne snage, a posebno na sezonskim poslovima u oblasti turizma i ugostiteljstva, građevinarstva, poljoprivrede i trgovine.**

Na osnovu analize konstatovano je sledeće:

1. Kretanje obima zapošljavanja stranaca u Crnoj Gori u dužem vremenskom periodu i za svo vrijeme primjene Zakona o zapošljavanju i radu stranaca, ukazuje na činjenicu da se u dovoljnoj mjeri ne koristi potencijal domaće radne snage posebno u domenu sezonskog zapošljavanja u turizmu, građevinarstvu, poljoprivredi i trgovini (ukupna tražnja na godišnjem nivou "pokriva" 70,7% ukupne ponude radne snage).
2. Obim i ponude i tražnje se značajno razlikuju na regionalnom nivou (u južnom regionu tražnja je 71,5% veća od ponude, dok u sjevernom regionu tražnja čini svega jednu petinu raspoložive ponude).
3. Sagledavanje odnosa između ponude i tražnje prema stepenima stručne spreme ukazuje na to da je deficit prisutan samo kad je u pitanju I i II stepen (nekvalifikovana i polukvalifikovana radna snaga) gdje tražnja nadmašuje ponudu za skoro 40% što takođe potvrđuje činjenica da se od ukupnog broja izdatih radnih dozvola na ova dva stepena stručne spreme odnosi preko 87%.
4. Regionalne razlike takođe ukazuju na: nedovoljnu geografsku i profesionalnu mobilnost radne snage što zahtijeva dodatno sagledavanje ograničenja vezanih za starosnu strukturu (16,7% od ukupne ponude su lica sa preko 50 godina starosti), prijavljivanje

nezaposlenih na evidenciju Zavoda motivisano samo zbog ostvarivanja prava na zdravstveno osiguranje, činjenicom da se sezonsko zapošljavanje odvija takođe u vrijeme poljoprivredne sezone u sjevernom regionu kao i nedovoljno i neblagovremeno definisanje uslova rada u sezoni (visina zarade, legalnost rada, uslovi smještaja, itd).

5. Sagledavanje odnosa između ponude i tražnje po pojedinim zanimanjima, grupama zanimanja odnosno po područjima rada pokazuje da je kod većine njih ponuda veća od tražnje.

6. Prisutni deficiti i suficiti u ponudi i tražnji radne snage, posebno izraženi kod pojedinih zanimanja, nameću potrebu realizacije niza programa u cilju usklađivanja tih odnosa, odnosno, prilagođavanja ponude tražnji radne snage. U tom smislu posebno treba istaći važnost programa obrazovanja i osposobljavanja (dokvalifikacija, prekvalifikacija ili specijalizacija), koji se realizuju saglasno potrebama-zahtjevima poslodavaca, prisutnim trendovima u strukturi tražnje radne snage ili pokazanom interesovanju nezaposlenih lica.

7. I pored konstatovanog viška ponude u odnosu nad tražnju, kao dodatni potencijal domaće radne snage mogu se smatrati 7.500-8.000 svršenih maturanata na godišnjem nivou i oko 25.000 studenata.

8. Analiza dosadašnje primjene Zakona o zapošljavanju i radu stranaca u Crnoj Gori je ukazala da je određenim mjerama neophodno otkloniti manjkavosti u njegovoj primjeni, čime bi se otvorio prostor za veće zapošljavanje domaće radne snage i dodatno pojednostavljivanje procedure za zapošljavanje stranaca kada je to poslodavcima zaista neophodno.

Polazeći od prethodno datog konteksta u analizi tražnje i ponude na tržištu rada i osvrta na zapošljavanje stranaca u Crnoj Gori, **kao opšti cilj** za naredni period se **može definisati povećanje zapošljavanja domaće radne snage, a posebno na sezonskim poslovima u oblasti turizma i ugostiteljstva, građevinarstva, poljoprivrede i trgovine.**

U tom smislu bilo bi svrsishodno preduzeti sledeće mjere:

1. Analizirati mogućnost uvođenja jedinstvenog postupka za izdavanje radne i boravišne dozvole za rad i zapošljavanje stranaca u Crnoj Gori

Kao primjer može poslužiti praksa Republike Hrvatske kojom je uvedena jedinstvena procedura izdavanja dozvole za rad i boravak, a koja se sprovodi kod MUP-a. MUP sprovodi postupak i izdaje jedinstvenu dozvolu za rad i boravak ili prijavu rada stranca, a zatim

obavještava nadležni poreski organ o navedenom. Ovim postupkom postiže se više pozitivnih efekata: proceduru radne i boravišne dozvole objedinjava jedna institucija, skraćuje se vrijeme za završetak postupka, ima se bolji pregled prijavljenih stranaca, vrši direktna prijava poreskom organu, čime se sužava prostor poslodavcima za izbjegavanje finansijskih obaveza prema državi.

Ovu mjeru će realizovati Ministarstvo unutrašnjih poslova u saradnji sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja i Ministarstvom finansija

2. Utvrđivanje kvote radnih dozvola na nivou zanimanja

Imajući u vidu promijenjene ekonomske prilike kako u državi, tako i globalno, te shodno tome i promjene koje se dešavaju na crnogorskom tržištu rada, neophodno je prilikom budućeg utvrđivanja kvote radnih dozvola i utvrđivanje kvote na nivou zanimanja, što može uticati na povećano zapošljavanje domaće radne snage.

Ovu mjeru će realizovati Ministarstvo rada i socijalnog staranja u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje i socijalnim partnerima

3. Intenziviranje inspekcijskog nadzora i kontrole

Intenziviranje inspekcijskog nadzora i kontrole subjekata u oblasti turizma, ugostiteljstva i građevinarstva u cilju smanjivanja obima neprijavljenog rada.

Realizacija ove mjere je u nadležnosti Uprave za inspekcijske poslove i Uprave policije.

4. Koordinarne aktivnosti za animiranje poslodavaca o potrebi većeg zapošljavanja domaće u odnosu na stranu radnu snagu, te blagovremeno iskazivanje svojih potreba po obimu, strukturi i dinamici njihovog zadovoljavanja.

Za realizaciju ove mjere neophodno je sprovesti koordinirane aktivnosti od strane Ministarstva rada i socijalnog staranja, Zavoda za zapošljavanje Crne Gore i lokalnih samouprava.

5. Utvrđivanje okvirne potrebe za radnom snagom za vrijeme turističke sezone u direktnom kontaktu sa poslodavcima.

Realizacija ove mjere je u nadležnosti Zavoda za zapošljavanje.

- 6. Razlike između ponude i tražnje** na tržištu rada po zanimanjima te prisutni trendovi u tim odnosima, ukazuje na potrebu da se kroz upisnu politiku odnosno dimenzioniranje upisnih kvota po pojedinim obrazovnim profilima, u narednom periodu, uvažava postojeće razlike između ponude i tražnje na tržištu rada i time doprinesu usklađivanju tog odnosa, smanjenju strukturne neusklađenosti i većoj mogućnosti zapošljavanja domaće radne snage.

Realizacija ove mjere je u nadležnosti Ministarstva prosvjete.

- 7. Utvrditi smjernice za planiranje,** organizaciju i realizaciju praktične nastave i profesionalne prakse za učenike srednjih škola i studente koji se osposobljavaju u oblasti hotelijerstva i ugostiteljstva.

Ovu mjeru će realizovati Ministarstvo prosvjete u saradnji sa Ministarstvom održivog razvoja i turizma, Ministarstvom rada i socijalnog staranja, Crnogorskim turističkim udruženjem, Privrednom komorom Crne Gore i Unijom poslodavaca.

- 8. Uporedno analizirati visinu finansijskih i poreskih obaveza za zapošljavanje i rad stranaca i zapošljavanje domaće radne snage.**

Ovu mjeru će realizovati Ministarstvo finansija u saradnji sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja i Zavodom za zapošljavanje Crne Gore.

A N A L I Z A

**MOGUĆNOSTI VEĆEG ZAPOSŁJAVANJA DOMAĆE RADNE SNAGE U
ODNOSU NA POSTOJEĆI OBIM ZAPOSŁJAVANJA STRANACA**

Podgorica, januar 2013 godine

1.Uvodne napomene

*Analiza je pripremljena na osnovu zaključka Vlade Crne Gore, sa sjednice od 27.decembra 2012. godine povodom razmatranja i usvajanja Akcionog plana zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za 2013. godinu, prema kojem se **zadužuje Ministarstvo rada i socijalnog staranja da u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje Crne Gore, pripremi i Vladi dostavi do kraja januara, analizu koja će sadržati pregled i vrstu zanimanja koja su na evidenciji Zavoda sa svim relevantnim podacima (starosna dob, godine staža..), pregled i vrstu deficitarnih zanimanja kao i pregled i vrstu zanimanja stranaca kojima su izdate dozvole za rad na teritoriji Crne gore.***

Pristup u izradi ove analize je bio da se kroz uvid u obim i strukturu zapošljavanja stranaca te sagledavanjem odnosa između ponude i tražnje, objektivizira mogućnost većeg zapošljavanja domaće u odnosu na zapošljavanje strane radne snage i u tom smislu predlože odgovarajuće mjere.

Obrada problematike vršena je na osnovu, podataka, evidencija i analitičkih materijala Zavoda za zapošljavanje Crne Gore.

2. Opšti osvrt na dosadašnja kretanja zapošljavanja i rada stranaca u Crnoj Gori

2.1. Dosadašnja primjena Zakona o zapošljavanju i radu stranaca

Prije donošenja Zakona o zapošljavanju i radu stranaca, 2008. godine, postojao je liberalan sistem zapošljavanja i rada stranaca, u skladu sa Uredbom o radnom angažovanju nerezidentnih fizičkih lica, kada je na našem tržištu rada godišnje radno angažovano između 50-60 hiljada nerezidenata.

Imajući ovo u vidu, kao i potrebu da se tržištu rada očuva karakter otvorenosti, Zakonom o zapošljavanju i radu stranaca je definisan okvir uvrđivanja broja radnih dozvola za strance, odnosno definisano je da Vlada godišnje utvrđuje broj radnih dozvola za strance – kvote.

U prve dvije godine primjene zakona, Vlada je, donoseći Odluku o utvrđivanju broja radnih dozvola za strance na godišnjem nivou, utvrđivala veoma širok okvir za zapošljavanje i rad stranaca, koji je iznosio blizu 40.000 radnih dozvola.

Kako je globalna ekonomska kriza realno smanjila obim ukupnog zapošljavanja, pa i stranaca, Odlukom Vlade o broju radnih dozvola taj okvir je za 2012. godinu smanjen na 25.050 radnih dozvola. To se, imajući u vidu veličinu našeg tržišta, praksu zemalja iz našeg okruženja, kao i procenta ostvarenja kvote radnih dozvola u prethodnim godinama, i dalje može smatrati veoma širokim okvirom za zapošljavanje stranaca, a naše tržište veoma otvorenim.

Iz tog razloga Vlada je, Odlukom o broju radnih dozvola za strance za 2013. godinu dodatno smanjila broj na 16.500 dozvola za rad i zapošljavanje stranaca.

Osim toga, činjenica je da su za svo ovo vrijeme primjene zakona preduzimane konkretne mjere u pogledu **pojednostavljivanja procedura zapošljavanja stranaca**, uključujući i **izmjene Zakona o zapošljavanju i radu stranaca i Zakona o strancima**.

Procedura dobijanja radne dozvole kod Zavoda za zapošljavanje u najvećem broju slučajeva je svedena na 24 sata, a kod MUP-a je rok za izdavanje boravišnih dozvola za sezonsko zapošljavanje stranaca skraćen na sedam dana. Dakle, mnogo je rađeno na tome da procedure zapošljavanja stranaca ne budu barijera poslodavcima upravo u vrijeme pune sezone, odnosno da se uvaži sezonski karakter naše privredne strukture i doprinese boljim ekonomskim rezultatima.

S druge strane, dosadašnja primjena zakona pokazala je i sljedeće:

- **Poslodavci neblagovremeno planiraju porebe za stranom radnom snagom**, pa se njihove realne potrebe (kad počne sezona) za radnim dozvolama vremenski i brojno koncentrišu kod Zavoda za zapošljavanje, da praktično ostaje malo vremena da se na kvalitetan način sagleda domaća ponuda. **Nerijetko se od strane poslodavaca koriste već uhodane linije i kanali, iz predhodnog perioda, uključujući i radnu praksu**

učenika i studenata, uglavnom iz Srbije, bez obzira na činjenicu da bi se, da nije „urgentnosti“, na mnogim poslovima mogla angažovati i domaća radna snaga;

- Upoređenje broja izdatih radnih dozvola i prijavljivanja rada stranaca Poreskoj upravi ukazuje na **nepoželjnu pojavu “rada na crno”**. U skladu sa Zakonom o zapošljavanju i radu stranaca, stranac u Crnoj Gori legalno radi ukoliko ima radnu dozvolu, dozvolu za privremeni boravak i zaključen ugovor o radu sa poslodavcem (praksa i podaci ukazuju da to nije uvijek tako);
- Ima slučajeva da se **zaposleni stranci ne tretiraju u skladu sa Zakonom o zapošljavanju i radu stranaca i Zakonom o radu**, te su prinuđeni da se i pored toga što su radili kod poslodavca, zbog neizmirenih zarada vraćaju u matične zemlje o trošku svojih ambasada.

Osim toga, dosadašnja primjena je pokazala:

- **Nepovezanost baze podataka institucija**, jer svaka institucija iskazuje podatke koji nastaju kao rezultat postupanja u okviru svojih nadležnosti (Zavod za zapošljavanje, MUP, Poreska uprava);
- **Postupci kod više institucija** sa različitim rokovima i različitom dokumentacijom mogu destimulativno djelovati na poslodavce i biti razlog zbog kojeg djelimično ili u cjelini izbjegavaju poštovanje Zakona o zapošljavanju i radu stranaca;
- **Inspekcijski nadzor** se uglavnom bazira na kaznenim odredbama Zakona o radu, a ne i Zakonu o zapošljavanju i radu stranaca (provjera svih uslova koji znače zakonit rad stranca: radna dozvola, odobrenje za stalno nastanjenje ili privremeni boravak, ugovor o radu odnosno ugovor o obavljanju poslova i usluga).

2.2.Ostali aspekti zapošljavanja i rada stranaca sa posebnim osvrtom na 2011 i 2012 godinu

U dosadašnjem periodu primjene Zakona o zapošljavanju i radu stranaca, godišnje kvote radnih dozvola, broj izdatih radnih dozvola i obim zapošljavanja sa evidencije dat je u sljedećem pregledu:

Tab. 1.

Godina	Godišnja kvota	Broj izdatih radnih dozvola	% ostvarenja 3/2	Broj zapos. sa evid. ZZZCG	Index 3/5
--------	----------------	-----------------------------	------------------	----------------------------	-----------

1	2	3	4	5	6
2009	39.450	17.108	43,36	20.944	81,68
2010	39.450	14.596	36,99	18.766	77,77
2011	27.050	19.469	71,97	22.347	87,12
2012	25.050	21.064	84,08	20.822	101,16

Izvor:ZZZCG

Iz datog pregleda uočljivo je da je tokom prve dvije godine primjene zakona, stepen iskorišćenosti kvote radnih dozvola bio nizak, što je posljedica uticaja globalne ekonomske krize s jedne i veoma široko utvrđenog okvira za radne dozvole sa druge strane.

U 2011. godini je izdato ukupno 19.469 dozvola za rad i zapošljavanje stranaca, što je za 33,8% više u odnosu na 2010. godinu (14.569).

Posmatrano po opštinama, najviše je izdato u Budvi (28,5% ukupnog broja izdatih dozvola), gdje preovladavaju radne dozvole za oblast turizma i ugostiteljstva, zatim u Podgorici (25%) gdje su najzastupljenije dozvole koje se odnose na oblast građevinarstva i poljoprivrede i u Herceg Novom (11,5%) gdje se radne dozvole najčešće izdaju za oblast turizma i ugostiteljstva.

U pogledu zanimanja, odnosno poslova na kojima se angažuju stranci u Crnoj Gori, najčešće su to: u oblasti ugostiteljstva (konobari, šankeri, sobarice, kuvari), u oblasti građevinarstva (PK i NK radnici, tesari, zidari, moleri, fasaderi, instalateri, monter, zavarivači, keramičari, građevinski tehničari, bravari i sl.), u oblasti trgovine (prodavci), dok su u oblasti poljoprivrede najčešć PK i NK radnici.

U pogledu zemlje iz koje dolaze najviše su zastupljeni stranci iz Republike Srbije -8.428 ili 43,3%, iz Bosne i Hercegovine – 4.238 ili 21,7%, Ruske federacije – 2.531 ili 13% i Republike Makedonije 1.754 ili 9%.

Prema djelatnostima najviše dozvola je izdato u oblasti turizma i ugostiteljstva -4.478 ili 23%, zatim građevinarstva – 3.907 ili 20%, trgovine na veliko i malo - 2.901 ili 14,9%, aktivnosti u vezi sa nekretninama i poslovne aktivnosti – 2.588 ili 13,3% i poljoprivrede 1.296 ili 6,6%.

U 2012 godini Zavod za zapošljavanje je izdao 21.064 dozvole za rad i zapošljavanje stranaca ili 8,2 % više u odnosu na 2011 god. Indikativna je činjenica da je prema evidencijama Zavoda , u istom periodu, zaposleno 1,1% više stranaca od domaće radne snage. Ovaj fenomen je razmatran u kontekstu donošenja Odluke o broju i strukturi radnih dozvola za 2013 godinu kojom je kvota radnih dozvola za zapošljavanje stranaca smanjena sa 25.050 na 16.500 radnih dozvola.

Struktura izdatih radnih dozvola u 2012. godini

Tab. 2.

Rb.	Vrsta radne dozvole	Broj izdatih rad. dozvola
1	Dozvola za rad za kretanje lica unutar stranog privrednog društva	176
2	Dozvola za rad za prekogranične usluge	664
3	Dozvola za zapošljavanje i sezonski rad	19.155
4	Lična radna dozvola licu kojem je odobrena dodatna zaštita 1	1
5	Lična radna dozvola raseljenom licu	12
6	Lična radna dozvola strancu sa stalnim nastanjenjem	1.056
7	Ukupno	21.064

Izvor:ZZZCG

Posmatrano po **vrsti radnih dozvola**, najveći broj se odnosi na dozvole za zapošljavanje i sezonski rad, odnosno 90,9% od ukupnog broja.

Raspored **radnih dozvola po djelatnostima u 2012 godini**, sličan je kao i u 2011. godini. Najviše radnih dozvola je izdato za potrebe građevinarstva 20,8% (4.386); turizma i ugostiteljstva 20,0% (4.212); trgovine na veliko i malo 14,8% (3.116); stručne naučne, inovacione i tehničke djelatnosti 8,3% (1.735) i poljoprivrede 6,4% (1.344).

Takođe, je interesantno ukazati na **nivo obrazovanja stranaca kojima su izdate radne dozvole**. Od ukupnog broja izdatih radnih dozvola 87,6% (18.450) su stranci sa prvim i drugim stepenom školske spreme, 1.442 ili 6,8% sa srednjom stručnom spremom, a 1.152 ili 5,5 sa višom i visokom stručnom spremom.

Odnosi između ponude, tražnje i zapošljavanja u 2012 god.

Tab. 3

Rb.	Step. struč. spreme	Ponuda	Tražnja	Odnos ponude i tražnje		Zapošljavane		
				Suficit	Deficit	Domaći	Stranci	Ukup. zapoš. 7+ 8
1	2	3	4	5	6	7	8	9

1	I	13.085	18.440		5.355	5.125	15.960	21.112
2	II	2.158	2.773		615	1.430	2.490	3.920
3	III	14.931	4.492	10.439		3.174	627	3.801
4	IV	21.702	8.920	12.782		5.528	815	6.343
5	V	554	219	335		61	22	83
6	VI-1	1.982	608	1.374		556	112	668
7	VI-2	13	5	8		5	22	27
8	VII-1	12.889	12.081	808		4.692	894	5.586
9	VII-2	324	228	96		117	80	197
10	VIII	19	85		66	16	34	50
11	Ukupno	67.657	47.851	25.842	6.063	20.704	21.056	41.760

I ovi podaci su, takođe, indikativni: da li stranci koji su dobili radnu dozvolu nijesu adekvatno dokumentovali svoju stručnost nivoom stručne spreme u svim slučajevima, ili se poslodavci zadovoljavaju ovakvom kvalifikacionom strukturom? U svakom slučaju, ovo pokazuje da u značajnij mjeri treba da se relativizuje stereotip da naša radna snaga nije dovoljno kvalifikovana da adekvatno zadovolji potrebe poslodavaca.

Ovo tim prije što ova radna snaga dolazi uglavnom **iz zemalja našeg neposrednog okruženja**, odnosno, 74,5% (15.701) od ukupnog broja, i to: iz Srbije 42,8% (9.017), Bosne i Hercegovine 22,5% (4.520), Makedonije 7,2% (1.518) i Kosova 3,0% (646). Veoma je upitno da li nivo znanja i kompetencija ove radne snage u tolikoj mjeri nadmašuje domaću radnu snagu, da joj ona ne može biti konkurentna, tim prije što su im obrazovni sistemi ponikli iz veoma sličnog, ako ne i istog miljea.

Od ukupnog broja izdatih radnih dozvola 12,32% (2.596) se odnosi na strance do 25 **godina starosti** - 17,20% (3.610), od 25 - 30 godina - 28,0% (5.917), od 30 - 40 godina - 20,5% (4.316), od 40-50 - i 21,9% (4.525) preko 50 godina satorosti. Takođe je indikativno da poslodavci angažuju značajan broj starije radne snage, iznad 50 godina.

Treba imati u vidu i okolnost da **zapošljavanje stranaca u nekim djelatnostima i opštinama znatno nadmašuje zapošljavanje domaće radne snage**.

Tako je u 2012. **zapošljavanje stranaca u građevinarstvu** bilo gotovo trostruko veće od zapošljavana domaće radne snage (4.386 : 1.485), u stručnoj, naučnoj, inovacionoj i tehničkoj djelatnosti dvostruko veće (1.735 : 818), u turizmu i ugostiteljstvu za 42,5% veće (4.212 : 2.955).

Isto tako, **zapošljavanje stranaca u opštini Budva** je trostruko veće od zapošljavanja domaće radne snage (5.804 : 1.799), u opštini Tivat za 56,3% (1.366 :876) a u opštini Bar za 48,9% (2.198 :1.476).

Pošto su za kvotu radnih dozvola najrelevantnije dozvole za zapošljavanje i sezonski rad, njihovu mjesečnu dinamiku izdavanja treba podrobnije sagledati. Naime, iz naredne tabele se vidi da je **najizraženija dinamika izdavanja u maju, junu i julu, što je rezultat sezone u turizmu**, ali isto tako relativno velik broj izdavanja dozvola karakterističan je i za ostale mjesece, u prvom redu zbog sezone u poljoprivredi i građevinarstvu. Sve ovo dovodi do toga da je prosječni broj izdatih dozvola u svakom posmatranom mjesecu relativno visok i iznosi u prosjeku 1.732 radne dozvole. To ukazuje na kontinuiranu tražnju za radnom snagom iz inostranstva bez obzira na domaću ponudu radne snage

Mjesečna dinamika izdavanja radnih dozvola

Tab. 4.

Rb.	Vrsta radne dozvole	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Ukup.
1	Dozvola za rad za kretanje lica unutar stranog privrednog društva	26	1	3	11	8	6	49	23	21	15	9	4	176
2	Dozvola za rad za prekogranične usluge	21	22	34	67	63	105	55	118	57	68	22	32	664
3	Dozvola za zapošljavanje i sezonski rad	1.198	975	1.487	1.436	1.931	2.949	2.387	1.495	1.186	1.349	1.298	1.464	19.155
4	Lična radna dozvola licu kojem je odobrena dodatna zaštita 1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
5	Lična radna dozvola raseljenom licu	-	1	1	-	1	1	2	1	-	1	4	-	12
6	Lična radna dozvola strancu sa stalnim nastanjenjem	1115	85	133	114	82	112	56	74	85	74	7278	54	1.056
7	Ukupno	1.360	1.084	1.658	1.629	2.086	3.173	2.548	1.711	1.349	1.507	1.405	1.554	21.064

3. Sagledavanje odnosa ponude i tražnje na tržištu rada

3.1 Opšte napomene

Odnosi između ponude i tražnje sagledavani su po stepenima stručne spreme, grupama zanimanja – područjima rada i pojedinim zanimanjima na primjeru 2012. godine, s obzirom da su ti odnosi u protekle tri godine slični, pri čemu se:

Ponuda radne snage sagledavala kroz nezaposlena lica koja su, posredstvom Zavoda za zapošljavanje, ponuđena tržištu rada, kao zbir broja nezaposlenih lica koji se zatekao početkom perioda (godine) i lica koja su se u toku godine prijavila Zavodu i time se javila kao dodatna ponuda u toku godine (perioda),

Tražnja radne snage na osnovu obima i strukture slobodnih radnih mjesta koja su, posredstvom Zavoda za zapošljavanje, prijavili poslodavci u toku određenog perioda-godine s tim što tražnja sadrži i dio tražnje gdje poslodavci zapravo projektuju zapošljavanje stranaca ali su po Zakonu dužni prijaviti slobodna radna mjesta.

Kod analiziranja tržišta rada u Crnoj Gori, kroz odnose ponude, tražnje i zapošljavanja, treba imati u vidu i okolnosti da zapravo istovremeno funkcionišu tri "pod-tržišta":

- **Formalno** koje se ostvaruje posredstvom Zavoda za zapošljavanje u smislu, prijavljivanje-odjavljivanje na njegovim evidencijama, prijavljivanje slobodnih radnih mjesta, zapošljavanje itd. Ovo tržište rada je po mnogim elementima strukture i dinamici promjena, relativno dobro poznato;
- **Neformalno tržište rada** (tzv. "rad na crno") koje, takodje, paralelno funkcioniše sa formalnim tržištem, uglavnom po istim principima odnosa ponude, tražnje i zapošljavanja, ali je to tržište, zbog svog karaktera, po obimu i strukturi u faktografskom smislu, nedovoljno poznato;
- **Tržište nerezidentne radne snage**, odnosno zapošljavanja i rada stranaca u Crnoj Gori o kojem se više zna u odnosu na neformalno, posebno nakon donošenja Zakona o zapošljavanju i radu stranaca.

Navedene okolnosti otežavaju utvrđivanje relevantnih odnosa između ponude i tražnje, kao cjeline navedenih "pod-tržišta", tako da se to u najvećoj mjeri, svodi na formalno tržište rada i evidencije Zavoda za zapošljavanje.

3.2. Analiza ponude i tražnje

Ponuda radne snage u 2012. godini evidentirana kod Zavoda za zapošljavanje iznosila je 67.657 (na početku godine bilo je 30.252 nezaposlenih + novoprijavljeni tokom godine 37.405). U odnosu na 2011. godinu ponuda je za 4,1% ili 2.893 niža (70.550). Na to smanjenje uticao je manji broj nezaposlenih početkom 2012. godine (1.815) i manji broj novoprijavljenih u toku te godine (1.078 lica).

Kako je svrha ove Analize da pokaže u kojem obimu i strukturi domaća radna snaga je u mogućnosti da nadomjesti zapošljavanja stranaca, u analizi ponude i tražnje neophodno je sagledati njihov regionalni aspekt, strukturu po stepenima stručne spreme i starosnu strukturu. Ovo iz razlog što sva ova tri aspekta, u većoj mjeri, imaju uticaj na mobilnost radne snage (Tab. 5.)

Ponuda i tražnja u 2012 godini

Tab.5.

Rb.	Naziv	Region *			Ukupno
		Sjeverni	Centralni	Južni	
1.	Ukupna ponuda	22.965	30.277	14.415	67.657
	početno stanje	11.670	12.821	5.761	30.252
	novoprijavljeni	11.295	17.456	8.654	37.405
2.	Prijavljena sl.rad.mjesta	4.665	18.471	24.715	47.851
3.	Stepeni stručne spreme				
3.1	I i II				
	početno stanje	3.392	2.102	1.206	6.700
	novoprijavljeni	3.104	3.714	1.725	8.543
	ukupna ponuda	6.496	5.816	2.931	15.243
	slobodna radna mjesta	647	5.980	14.586	21.213
3.2	III, IV, V				

	početno stanje	7.151	7.134	3.260	17.545
	novoprijavljeni	6.184	8.823	4.635	19.642
	ukupna ponuda	13.335	15.957	7.895	37.187
	slobodna radna mjesta	1.089	5.696	6.846	13.631
3.3	VI-1 i VII-1				
	početno stanje	1.570	3.027	1.249	5.845
	novoprijavljeni	1.973	4.820	2.232	9.025
	ukupna ponuda	5.624	7.847	3.481	14.871
	slobodna radna mjesta	3.816	6.682	3.231	12.689

*- Regioni su dati u skladu sa podjelom koja je definisana Strategijom regionalnog razvoja

Kao što pokazuje predhodna tabela, u ukupnoj ponudi radne snage prvi i drugi stepen stručne sprema čini 22,52% (15.243 : 67.657) ; III, IV i V 54,96% (37.187 : 67.657) a viša i visoka stručna sprema 21,98% (14.871 : 67.657). Sjeverni region u ukupnoj ponudi radne snage učestvuje 34,0% (22. 965 : 67.657), centralni 44,7% (30. 277) a južni region 21,3% (14 415).

Činjenica da se 34,0% (22.965) od ukupne godišnje ponude u 2012. god. odnosilo na sjeverni region, a da je svega 9,7% učešće ovog regiona u ukupno iskazanoj tražnji (4.665 : 47.851) ukazuje na to da veliki dio ponude ovog regiona predstavlja potencijal za zadovoljavanje tražnje u primorskom regionu, u kojem tražnja za 71,5% nadmašuje raspoloživu ponudu (24.715 : 14.415).

Ovo još u drastičnijoj mjeri potvrđuje odnos ponude i tražnje po stepenima stručne streme naročito kada je u pitanju I i II stepen. Ukupna ponuda u okviru ovog stepena u sjevernom regionu čini 28,% (6.496 : 22.965) od ukupne ponude u tom regionu dok tražnja čini 13,8% od ukupne tražnje (647 : 4.665).

Kod III, IV i V stepena stručne sprema ponuda radne snage je 2,7 puta veća od iskazane tražnje (37.187 : 13.631), kod sjevernog regiona ona je 12,3 puta veća (13.338 : 1.089), kod centralnog regiona 2,8 puta (15.957 : 5.696), dok je kod južnog regiona ponuda svega 15,3% veća od iskazane tražnje (7.895 : 6.847).

Kod višeg i visokog obrazovanja ukupna ponuda je za 17,2% bila veća od iskazane tražnje (14.871 :12.689), u sjevernom je za 47,4% veća (5.624 : 3.816) od tražnje

u centralnom regionu za 17,4% (7.847 : 6.682) a južnom za 7,7% (3.481 : 3.231).

Sagledavajući starosnu strukturu ukupne ponude: lica do 30 godina starosti učestvuju sa 45,0%, od 30-50 godina starosti 38,3% a preko 50 godina 16,7%. (Tab. 6.).

Prema evidencijama Zavoda prisutne su regionalne razlike i u starosnoj strukturi ponude: u sjevernom regionu učešće starosne grupe do 30 godina je 42,5%, u centralnom to učešće je 47,2%, a u južnom 40,4%. Isto tako, učešće starosne strukture preko 50 godina u sjevernom regionu je 15,3%, u centralnom 15,9% dok je u južnom regionu čini 20,7% ukupne ponude radne snage.

Ponuda radne snage prema godinama starosi

Tab.6.

Rb.	Step. struč. spreme	Ukupno po step.struč. spreme		Starosne grupe							
				Do 25 god.		Do 30 god.		Od 30 do 50		Preko 50	
		Br.lica	%	Br.lica	%	Br.lica	%	Br.lica	%	Br.lica	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	I	13.085	19,4	2.555	19,5	3.880	29,7	5.833	44,6	3.361	25,7
2	II	2.158	3,2	164	7,6	317	14,7	1.220	56,6	619	28,7
3	III	14.931	22,0	3.166	21,2	5.315	35,5	6.435	43,2	3.175	21,3
4	IV	21.702	32,0	7.738	35,6	10.600	48,8	8.348	38,5	2.759	12,7
5	V	554	0,8	39	17,0	62	11,2	186	33,6	305	55,2
6	VI1	1.982	2,9	104	5,2	473	23,9	1.041	52,7	461	23,4
7	VI2	13	-	1	7,2	4	28,5	6	42,8	4	28,6
8	VII1	12.889	19,0	5.303	41,3	9.544	74,3	2.710	21,0	603	4,7
9	VII2	324	0,5	103	31,8	233	71,9	76	23,5	15	4,6
10	VIII	19	-	4	22,2	6	33,3	4	22,3	8	44,4
11	Ukupno	67.657	100,0	19.175	28,4	30.434	45,0	25.859	38,3	11.310	16,7

Prema dužini radnog staža, u ukupnoj ponudi radne snage u 2012. godini, lica bez radnog staža čine 31,9% ili 21.637 (Tab. 7) a sa radnim stažom 68,1% ili 46.146 . U strukturi lica sa radnim stažom učešće onih sa stažom od 1- 5 godina je 20,4% ili 13.798 ali je i 17,5% onih sa stažom od preko 20 godina.

Ponuda radne snage prema dužini radnog staža

Tab 7.

Rb.	Step. struč. spr.	Ponuda u 2012						Prema dužini radnog staža							
		Ukupno po step.struč. sprema		Bez rad. staža		Sa rad. stažom		Do 1 god		Od 1 do 5		Od 5 do 20		Preko 20	
		Br.lica	%	Br.lica	%	Br.lica	%	Br.lica	%	Br.lica	%	Br.lica	%	Br.lica	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	I	13.085	19,4	5.085	38,8	7.999	61,2	1.463	11,2	1.693	12,9	1.900	14,5	2.943	29,5
2	II	2.158	3,2	415	19,2	1.747	80,8	191	8,8	370	17,2	586	27,1	600	27,7
3	III	14.931	22,0	3.236	21,7	11.690	78,3	1.770	11,8	2.976	19,9	3.195	21,4	3.749	25,1
4	IV	21.702	32,0	6.825	31,4	14.900	68,6	3.220	14,8	4.338	20,0	4.128	19,0	3.214	14,8
5	V	554	0,8	49	8,8	505	91,2	12	2,2	34	6,2	68	12,2	392	70,6
6	VI1	1.982	2,9	306	15,5	1.674	84,5	196	9,9	541	27,3	535	27,0	402	20,3
7	VI2	13	-	4	28,6	10	71,4	1	7,2	1	7,2	5	35,7	3	21,3
8	VII1	12.889	19,0	5.593	43,0	7.406	57,0	2.076	16,0	3.731	28,8	1.075	8,3	515	3,9
9	VII2	324	0,5	120	36,4	210	63,6	51	15,5	114	34,5	28	8,4	17	5,2
10	VIII	19	-	4	22,3	14	77,7	1	5,5	-	-	9	50,0	4	22,2
11	Ukup.	67.657	100,0	21.637	31,9	46.146	68,1	8.983	13,3	13.798	20,4	11.527	17,0	11.838	17,5

Tražnja radne snage je sagledavana na osnovu obima i strukture slobodnih radnih mjesta koja su, posredstvom Zavoda za zapošljavanje, prijavili poslodavci u toku 2012. god. Pri tome, treba imati u vidu da za razliku od ponude, koja se posmatrala na osnovu domaće radne snage, tražnja radne snage koja je sagledavana na navedeni način (prijavljena slobodna radna mjesta poslodavaca) sadrži i prijavljena slobodna radna mjesta gdje se najčešće planira zapošljavanje stranaca s obzirom da su poslodavci, na osnovu Zakona o radu i zapošljavanju stranaca, u tom slučaju kao početnu radnju dužni prijaviti slobodna radna mjesta kao element "testiranja" mogućnosti zapošljavanja domaće radne snage.

Kao što se iz tabele 5 vidi u 2012. godini poslodavci su prijavili 47.851 slobodno radno mjesto, što bi se moglo smatrati ukupno iskazanom tražnjom na godišnjem nivou. Ovdje je

karakteristično ukazati na značajne razlike u obimu tražnje posmatrano po regionima. Tako je učešće južnog regiona u ukupnoj tražnji 51,6%

(24.715 : 47.851), učešće centralnog regiona 38,6% (18.471 : 67.657), a učešće sjevernog regiona 10,4% (4.665 : 47.851).Trakođe, gledano po stepenima stručne spreme najveća tražnja je iskazana kod I i II stepena (21.213) koja čini 44,3% ukupne tražnje. Ovdje je posebno važno istaći regionalni raspored tražnje gdje se od ukupno 21.213 prijavljenih slobodnih radnih mjesta na južni region odnosi 14.586 ili 68,7%, na centralni region 5980 ili 28,2% i svega 647 radnih mjesta ili 3,1% na sjeverni region.

Učešće III, IV i V stepena stručne spreme u ukupnoj tražnji iznosilo je 13.631 radno mjesto 28,5%, dok je tražnja za VII i VII1 stepenom iznosila 12 689 ili 27,2 % ukupno iskazane tražnje.

Dakle, sagledavajući ukupni odnos ponude i tražnje u 2012. godini može se konstatovati:

- Da ukupna tražnja (47.851) "pokriva" 70,7% ukupne ponude radne snage (67.657);
- Regionalno posmatrano, u južnom regionu tražnja (24.715) je za 71,5% veća od ponude (14.415), u centralnom regionu tražnja (18.471) pokriva 61,0% ponude (30.277), dok u sjevernom regionu tražnja (4.665) čini svega 20,% ponude (22.965);
- Takođe je karakteristično ukazati da je tražnja u okviru I i II stepena u južnom regionu (14.586) gotovo pet puta veća od raspoložive ponude (2.931);
- Pored navedene ponude radne snage iz evidencija Zavoda za zapošljavanje potencijalno značajnu ponudu po obimu a i po strukturi čini i oko 30.000 mladih iz sistema obrazovanja (7.500 - 8.000 maturanata srednjih škola i oko 25.000 studenata) što znatno povećava ukupnu ponudu.

3.3. Pregled i vrsta deficitarnih zanimanja i struktura zanimanja stranaca kojima su izdate radne dozvole

Kao što je u prethodnom dijelu analize ukratko naznačeno kroz sagledavanje nivoa obrazovanja stranaca kojima su izdate radne dozvole, ne može se jednoznačno zaključiti da je isključivi razlog za angažovanje stranaca deficitarnost zanimanja. Ovo iz prostog razloga što, od ukupno izdatog broja radnih dozvola preko 87% (Tab. 3.) se odnosi na nekvalifikovane i polukvalifikovane radnike. Ma koliko ovako visok procenat dijelom bio uslovljen izbjegavanjem obaveze nostrifikacije diploma za veće stepene stručne spreme kod Ministarstva prosvjete (što produžava vrijeme dobijanja radne dozvole) od strane poslodavaca, nesporna je činjenica da se na sezonskim poslovima pretežno angažuju stranci sa nižim stepenim stručne spreme. To, posredno potvrđuje i kvalifikaciona struktura domaće radne snage zaposlene na sezonskim poslovima. Dakle, deficitarnost zanimanja u značajnoj mjeri treba relativizirati u odnosu na druge faktore koji u značajnoj mjeri objektiviziraju kontinuitet zapošljavanja stranaca u ovolikom obimu.

To se, prije svega odnosi na skoro desetostruko veću ponudu iz zemalja okruženja u odnosu na domaći raspoloživi potencijal radne snage. Ona se, imajući u obzir registrovanu nezaposlenost u zemljama našeg okruženja, kreće i preko milion nezaposlenih.

Ako se tome doda inercija dugo pristunih trendova iz vremena zajedničke države kada je u pitanju sezonsko zapošljavanje, raspolaganje nekretninama i boravak u turističke svrhe velikog broja ljudi iz regiona, konkurentnost domaće radne snage biva umanjena većim mogućnostima poslodavaca za racionalniji izbor lica koja će zaposliti odnosno radno angažovati. Nerijetko se u ovaj kontekst infiltrira i veća motivacija a i mogućnost za rad stranaca "na crno".

Kao što je prikazano u tabeli 3. u prethodnom dijelu analize, u ukupnoj strukturi izdatih radnih dozvola je najviše onih sa I i II stepenom stručne spreme. Njihovo učešće je preko 87% što upućuje na zaključak da se poslodavci u vrijeme sezone, bilo da se radi o turizmu, trgovini, građevinarstvu ili poljoprivredi opredjeljuju za nekvalifikovanu ili polukvalifikovanu radnu snagu tako da je broj dozvola izdatih radnih dozvola za određeno zanimanje u okviru nekog od većih stepena stručne spreme neznatan u odnosu na ukupan broj izdatih dozvola.

Kad je u pitanju sagledavanje suficitarnih i deficitarnih zanimanja treba imati u vidu činjenicu da se na evidenciji Zavoda za zapošljavanje kao ponuda odnosno tražnja radne snage javlja 1.488 zanimanja (sistematizovanih prema važećoj kvalifikaciji zanimanja). Kod 1.087 zanimanja ponuda nadmašuje tražnju tj. pristuan je suficit, kod 351 zanimanje tražnja je veća od ponude (deficit) dok je kod 42 zanimanja ponuda izjednačena sa tražnjom. Pri tome treba imati u vidu da je kod svega 143 zanimanja ponuda veća od tražnje za 50 i više lica dok je kod svega 25 zanimanja prisutan deficitu u tom obimu.

Odnose između ponude i tražnje ipak je relevantnije sagledavati na nivou grupe zanimanja odnosno po područjima rada. I na tom nivou upoređivanja evidentne su velike razlike između ponude i tražnje (kol. 6 i 7. -Tab.8). Detaljniji pregled po zanimanjima iz okvira pojedinih grupa kod kojih su razlike između ponude i tražnje najizrazitije dat je u prilogu (kol. 7.- Tab.8).

Ponuda, tražnja i zapošljavanje po grupama zanimanja - područjima rada u 2012 god.

Tab. 8.

Rb.	Gupa zanimanja – područje rada		Ponuda (P)	Tražnja (T)	Odnos ponude i tražnje 4 : 5		Zapošlj.	Odnos ponudi, tražnje i zapošljavanja			
	Šif.grup zanim.	Naziv grupe zanimanja			Suficit	Deficit		Ponuda : zapoš 8 :4		Zapoš : Tražnja 8 : 5	
								Suficit	Deficit	Suficit	Deficit

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	12	13
1	01	Proizvođači bilja	624	160	464	-	168	456	-	-	8
2	02	Stočari i živinari	145	18	127	-	27	118	-	-	9
3	04	Veterinari	212	38	174	-	46	166	-	-	8
4	05	Prerađivači hrane i pića	447	285	162	-	144	303	-	141	-
5	09	Šumari	173	52	121	-	36	173	-	16	-
6	10	Prerađiv. i obrađivači drveta	550	26	524	-	41	509	-	-	15
7	15	Rudari i oplemenjivači ruda	177	44	133	-	26	151	-	18	
8	16	Metalurzi	315	21	294	-	69	246	-	-	48
9	18	Obrađivači metala	2.112	315	1.897	-	338	1.774	-		23
10	19	Monteri i instalat. u mašins.	362	33	329	-	58	304	-	-	25
11	20	Mašin.konstr. i projektanti	1.083	32	1.051	-	197	886	-	-	165
12	21	Mašinski tehnolozi	623	21	602	-	79	544	-	-	58
13	22	Mehaničari i mašinisti	2.645	117	2.528	-	477	2.168	-	-	360
14	24	Elektroenergetičari	1.206	234	972	-	327	879	-	-	93
15	25	Elektromehaničari	1.191	57	1.134	-	225	966	-	-	158
16	26	Elektroničari	521	183	338	-	173	348	-	10	-
17	27	Zanimanja telekomunikacija	523	49	474	-	154	369	-	-	105
18	28	Zanim. računarske tehnike	870	241	629	-	252	618	-	-	11
19	31	Hemičari	781	62	719	-	178	603	-	-	116
20	36	Grafičari	158	17	141	-	37	121	-	-	20
21	39	Tekstilci	331	6	325	-	32	299	-	-	26
22	40	Proizvođači odjeće	1.051	5	1.046	-	117	934	-	-	112
23	42	Obučari i kožni galanteristi	291	-	291	-	24	267	-	-	24
24	47	Farbari i lakireri	68	16	52	-	3	65	-	13	-
25	50	Geodeti	128	70	58	-	51	77	-	19	-
26	51	Arhitekti i urbanisti	274	213	61	-	112	162	-	101	-

27	52	Građevinari	1.106	1.002	104	-	508	598	-	494	-
28	53	Zanim. završ. građ. radova	122	13	109	-	25	97	-	-	12
29	56	Zanim. drumskog saobraćaja	1.410	473	837	-	403	1.007	-	70	-
30	57	Željezničari	120	118	2	-	82	38	-	36	-
31	58	Brodari	806	89	717	-	182	624	-	-	93
32	60	Zanimanja PTT saobraćaja	259	13	246	-	57	202	-	-	44
33	64	Trgovci	5.035	1.284	3.755	-	1.420	3.615	-	-	136
34	65	Zanim. ugostiteljstva i turiz.	5.470	4.148	1.322	-	2.288	3.182	-	1.860	-
35	66	Menadžeri i organizatori	1.568	433	1.133	-	412	1.156	-	21	-
36	67	Ekonomisti	4.690	2.075	2.615	-	1.355	3.335	-	720	-
37	68	Pravnici	1.869	1.165	703	-	631	1.238	-	534	-
38	69	Informatičari i statističari	97	31	66	-	54	43	-	-	23
39	71	Administratori	816	274	542	-	237	579	-	37	-
40	72	Zanim. odobr., bezbjed. i zaš.	421	134	287	-	92	329	-	42	-
41	75	Vasp. i nast.druš.-hum. obl.	2.884	2.996	-	112	1.157	1.727	-	1.839	-
42	76/77	Nas..pri.-mat. i teh.tehno.str.	154	575	-	419	69	85	-	506	-
43	82	Društveno-humanis.zanim.	3.343	567	2.776	-	939	2.404	-	-	372
44	83	Prirodno-matem. zanimanja	878	173	703	-	276	602	-	-	103
45	85	Likovni umjetnici i dizajneri	234	59	175	-	60	174	-	-	1
46	86	Scen. umjet., muzič. i knjiž.	222	92	130	-	95	127	-	-	3
47	87	Zanim. javnog informisanja	130	118	12	-	57	73	-	61	
48	88	Ost. zanim. kult. umj. i inform.	620	67	557	-	98	522	-	-	31
49	90	Medicinari	1.913	709	1.204	-	454	1.459	-	255	-
50	91	Stomatolozi	418	169	249	-	116	302	-	53	-
51	92	Farmaceuti	432	-	1213	-	120	312	-	99	-
52	94/95	Zan. fizič. kulture/ sportisti	165	33	132	-	34	131	-	-	1
53	96	Zanimanja ličnih usluga	957	94	863	-	174	783	-	-	80

54	99	Neraspored. NK zanim.	13.085	18.440	-	5.355	5.125	7.960	-	13.315	-
55	Ukupno		66.083	37.878			21.056				

4. Zaključne ocjene i konstatacije

Na osnovu predhodne analize može sa konstatovati sledeće:

1. Kretanje obima zapošljavanja stranaca u Crnoj Gori u dužem vremenskom periodu i za svo vrijeme primjene Zakona o zapošljavanju i radu stranaca, ukazuje na činjenicu da se u dovoljnoj mjeri ne koristi potencijal domaće radne snage posebno u domenu sezonskog zapošljavanja u turizmu, građevinarstvu, poljoprivredi i trgovini (ukupna tražnja na godišnjem nivou "pokriva" 70,7% ukupne ponude radne snage).

2. Obim i ponude i tražnje se značajno razlikuju na regionalnom nivou (u južnom regionu tražnja je 71,5% veća od ponude, dok u sjevernom regionu tražnja čini svega jednu petinu raspoložive ponude).

3. Sagledavanje odnosa između ponude i tražnje prema stepenima stručne spreme ukazuje na to da je deficit prisutan samo kad je u pitanju I i II stepen (nekvalifikovana i polukvalifikovana radna snaga) gdje tražnja nadmašuje ponudu za skoro 40% što takođe potvrđuje činjenica da se od ukupnog broja izdatih radnih dozvola na ova dva stepena stručne spreme odnosi preko 87%.

4. Regionalne razlike takođe ukazuju: na nedovoljnu geografsku i profesionalnu mobilnost radne snage što zahtijeva dodatno sagledavanje ograničenja vezanih za starosnu strukturu (16,7% od ukupne ponude su lica sa preko 50 godina starosti), prijavljivanje nezaposlenih na evidenciju Zavoda motivisano samo zbog ostvarivanja prava na zdravstveno osiguranje, činjenicom da se sezonsko zapošljavanje odvija takođe u vrijeme poljoprivredne sezone u sjevernom regionu kao i nedovoljno i neblagovremeno definisanje uslova rada u sezoni (visina zarade, legalnost rada, uslovi smještaja, itd).

5. Sagledavanje odnosa između ponude i tražnje po pojedinim zanimanjima, grupama zanimanja odnosno po područjima rada pokazuje da je kod većine njih ponuda veća od tražnje.

6. Prisutni deficiti i suficiti u ponudi i tražnji radne snage, posebno izraženi kod pojedinih zanimanja, nameću potrebu realizacije niza programa u cilju usklađivanja tih odnosa, odnosno, prilagođavanja ponude tražnji radne snage. U tom smislu posebno treba istaći važnost programa obrazovanja i osposobljavanja (dokvalifikacija, prekvalifikacija ili specijalizacija), koji

se realizuju saglasno potrebama-zahtjevima poslodavaca, prisutnim trendovima u strukturi tražnje radne snage ili pokazanom interesovanju nezaposlenih lica.

7. I pored konstatovanog viška ponude nad tražnjom kao dodatni potencijal domaće radne snage mogu se smatrati 7.500-8.000 svršenih maturanata na godišnjem nivou i oko 25.000 studenata.

8. Analiza dosadašnje primjene Zakona o zapošljavanju i radu stranaca u Crnoj Gori je ukazala da je određenim mjerama neophodno otkloniti manjkavosti u njegovoj primjeni, čime bi se otvorio prostor za veće zapošljavanje domaće radne snage i dodatno pojednostavljivanje procedure za zapošljavanje stranaca kada je to poslodavcima zaista neophodno.

6.Predlog mjera

Polazeći od prethodno datog konteksta u analizi tražnje i ponude na tržištu rada i osvrta na zapošljavanje stranaca u Crnoj Gori, **kao opšti cilj** za naredni period se **može definisati povećanje zapošljavanja domaće radne snage, a posebno na sezonskim poslovima u oblasti turizma i ugostiteljstva, građevinarstva, poljoprivrede i trgovine.**

U tom smislu bilo bi svrsishodno preduzeti sledeće mjere:

9. Analizirati mogućnost uvođenja jedinstvenog postupka za izdavanje radne i boravišne dozvole za rad i zapošljavanje stranaca u Crnoj Gori

Kao primjer može poslužiti praksa Republike Hrvatske kojom je uvedena jedinstvena procedura izdavanja dozvole za rad i boravak, a koja se sprovodi kod MUP-a. MUP sprovodi postupak i izdaje jedinstvenu dozvolu za rad i boravak ili prijavu rada stranca, a zatim obavještava nadležni poreski organ o navedenom. Ovim postupkom postiže se više pozitivnih efekata: proceduru radne i boravišne dozvole objedinjava jedna institucija, skraćuje se vrijeme za završetak postupka, ima se bolji pregled prijavljenih stranaca, vrši direktna prijava poreskom organu, čime se sužava prostor poslodavcima za izbjegavanje finansijskih obaveza prema državi.

Ovu mjeru će realizovati Ministarstvo unutrašnjih poslova u saradnji sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja i Ministarstvom finansija

10. Utvrđivanje kvote radnih dozvola na nivou zanimanja

Imajući u vidu promijenjene ekonomske prilike kako u državi, tako i globalno, te shodno tome i promjene koje se dešavaju na crnogorskom tržištu rada, neophodno je prilikom budućeg utvrđivanja kvote radnih dozvola i utvrđivanje kvote na nivou zanimanja, što može uticati na povećano zapošljavanje domaće radne snage.

Ovu mjeru će realizovati Ministarstvo rada i socijalnog staranja u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje i socijalnim partnerima

11. Intenziviranje inspekcijskog nadzora i kontrole

Intenziviranje inspekcijskog nadzora i kontrole subjekata u oblasti turizma, ugostiteljstva i građevinarstva u cilju smanjivanja obima neprijavljenog rada.

Realizacija ove mjere je u nadležnosti Uprave za inspekcijske poslove i Uprave policije.

12. Koordinarne aktivnosti za animiranje poslodavaca o potrebi većeg zapošljavanja domaće u odnosu na stranu radnu snagu, te blagovremeno iskazivanje svojih potreba po obimu, strukturi i dinamici njihovog zadovoljavanja.

Za realizaciju ove mjere neophodno je sprovesti koordinirane aktivnosti od strane Ministarstva rada i socijalnog staranja, Zavoda za zapošljavanje Crne Gore i lokalnih samouprava.

13. Utvrđivanje okvirne potrebe za radnom snagom za vrijeme turističke sezone u direktnom kontaktu sa poslodavcima.

Realizacija ove mjere je u nadležnosti Zavoda za zapošljavanje.

14. Razlike između ponude i tražnje na tržištu rada po zanimanjima te prisutni trendovi u tim odnosima, ukazuje na potrebu da se kroz upisnu politiku odnosno dimenzioniranje upisnih kvota po pojedinim obrazovnim profilima, u narednom periodu, uvažava postojeće razlike između ponude i tražnje na tržištu rada i time doprinesu usklađivanju tog odnosa, smanjenju strukturne neusklađenosti i većoj mogućnosti zapošljavanja domaće radne snage.

Realizacija ove mjere je u nadležnosti Ministarstva prosvjete.

15. Utvrditi smjernice za planiranje, organizaciju i realizaciju praktične nastave i profesionalne prakse za učenike srednjih škola i studente koji se osposobljavaju u oblasti hotelijerstva i ugostiteljstva.

Ovu mjeru će realizovati Ministarstvo prosvjete u saradnji sa Ministarstvom održivog razvoja i turizma, Ministarstvom rada i socijalnog staranja, Crnogorskim turističkim udruženjem, Privrednom komorom Crne Gore i Unijom poslodavaca.

16. Uporedno analizirati visinu finansijskih i poreskih obaveza za zapošljavanje i rad stranaca i zapošljavanje domaće radne snage.

Ovu mjeru će realizovati Ministarstvo finansija u saradnji sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja i Zavodom za zapošljavanje Crne Gore.

PRILOG

Ponuda i tražnja pod pojedinim zanimanjima u 2012 god.

Tab. 1

sifra	Zanimanje	Nezap na dan 01/01/12	Novop (01 - 31/12)	Ponuda 3+4(P)	Tražnja (T) Priř. slob. rad. mjesta	Razlika 6:5
1	2	3	4	5	6	7
	Ukupno sva zanimanja	30.253	37.491	67.744	47.895	-19.849
408201	Maturant gimnazije (IV SSS)	963	1320	2283	205	-2078
406700	Ekonomski tehničar (IV SSS)	1023	976	1999	283	-1716
306400	Prodavac (III SSS i KV)	1166	992	2158	621	-1537
302220	Automehaničar	581	681	1262	44	-1218
402000	Mašinski tehničar - konstruktor (IV SSS)	525	473	998	28	-970
406400	Trgovački tehničar (IV SSS)	423	678	1101	268	-833
406531	Turistički tehničar	319	565	884	51	-833
716794	Bachelor - ekonomije	307	610	917	143	-774
306515	Kuvar jednostavnih jela	469	558	1027	256	-771
306411	Prodavac robe svakodnevne potrošnje	351	280	631	4	-627
306513	Kelner	588	599	1187	619	-568
301813	Bravar	374	252	626	60	-566
406453	Komercijalni tehničar	234	351	585	39	-546
309640	Frizer za žene	200	372	572	32	-540

301801	Metalostrugar	307	232	539	2	-537
402100	Mašinski tehničar - tehnolog (IV SSS)	264	267	531	1	-530
302200	Mehaničar, mašinista, mašinbravar (III SSS i KV)	252	262	514	27	-487
402800	Elektrotehničar za računare (IV SSS)	152	342	494	14	-480
405600	Tehničar drumskog saobraćaja (IV SSS)	204	296	500	25	-475
716895	Pravne nauke - stepen specijaliste	211	280	491	23	-468
302500	Elektromehaničar (III SSS i KV)	223	240	463	31	-432
402400	Elektrotehničar energetike (IV SSS)	200	272	472	49	-423
402700	Elektrotehničar za komunikacije (IV SSS)	180	237	417	8	-409
302564	Autoelektričar	193	221	414	6	-408
207111	Pomoćni daktilograf	209	159	368	3	-365
408200	Maturant gimnazije jezičkog ili društvenog smjera (IV SSS)	143	231	374	21	-353
402600	Elektrotehničar elektronike (IV SSS)	153	207	360	23	-337
409002	Medicinska sestra	162	265	427	95	-332
402200	Mašinski tehničar - tehnolog održavanja mašina (IV SSS)	173	171	344	13	-331
406800	Pravni tehničar (IV SSS)	121	221	342	15	-327
616700	Ekonomista za finansije, računovodstvo i bankarstvo (VI/1 SSS)	206	191	397	74	-323
302431	Elektroinstalater	160	187	347	26	-321
406500	Turistički i ugostiteljski tehničar (IV SSS)	166	237	403	96	-307
307111	Daktilograf	132	144	276	23	-253
405200	Građevinski tehničar (IV SSS)	160	145	305	53	-252
409000	Medicinski tehničar (IV SSS)	119	201	320	68	-252

304000	Krojač i konfeksionar (III SSS i KV)	95	147	242	0	-242
717515	Profesor srpskohrvatskog jezika	131	157	288	46	-242
403101	Hemijski tehničar	145	124	269	30	-239
405612	Tehničar drumskog saobraćaja	95	135	230	1	-229
400100	Poljoprivredni tehničar za proizvodnju bilja - ratarski tehničar (IV SSS)	118	115	233	5	-228
409200	Farmaceutski tehničar (IV SSS)	105	182	287	66	-221
716683	Bachelor primjenjenog menadžmenta	122	178	300	79	-221
403121	Hemijski laborant	91	132	223	3	-220
409021	Pedijatrijska sestra	84	162	246	28	-218
304023	Šivač konfekcije	114	101	215	0	-215
408800	Kulturološki tehničar (IV SSS)	108	81	189	0	-189
406721	Knjigovođa	109	91	200	14	-186
400400	Veterinarski tehničar (IV SSS)	73	125	198	17	-181
401000	Tehničar prerade i obrade drveta (IV SSS)	119	59	178	1	-177
406000	Tehničar PTT saobraćaja (IV SSS)	75	107	182	5	-177
716696	Bachelor menadžmenta u carini, špediciji i osiguranju	74	121	195	20	-175
408843	Inokorespondent	80	92	172	0	-172
405811	Brodomašinski tehničar	54	118	172	2	-170
616500	Ekonomista za turizam i viši ugostitelj (VI/1 SSS)	115	76	191	21	-170
717590	Bachelor - odsjek za učiteljske studije	55	117	172	8	-164
409100	Stomatološki - zubni tehničar (IV SSS)	81	103	184	21	-163
302201	Mašinski mehaničar	97	72	169	10	-159
400500	Tehničar za biotehnologiju (IV SSS)	57	103	160	4	-156

717593	Engleski jezik i književnost - stepen specijaliste	42	117	159	5	-154
712883	Bachelor primjenjenog računarstva	67	164	231	78	-153
301816	Autolimar	77	77	154	4	-150
309641	Frizer za muškarce	57	103	160	11	-149
402401	Elektroenergetski tehničar	60	90	150	2	-148
304221	Obučar	86	60	146	0	-146
716694	Bachelor menadžmenta u turizmu	77	146	223	79	-144
716697	Bachelor finansijskog menadžmenta	43	129	172	28	-144
716594	Stepen specijaliste turizma	95	176	271	131	-140
204001	Pomoćnik konfekcionara	97	42	139	0	-139
409049	Ginekološko - akušerska sestra	66	70	136	0	-136
403100	Hemijsko - tehnološki tehničar (IV SSS)	72	63	135	3	-132
301000	Prerađivač i obrađivač drveta (III SSS i KV)	78	58	136	8	-128
301035	Stolar za montažu, opravke i održavanje	113	25	138	10	-128
401600	Metalurški tehničar (IV SSS)	75	55	130	3	-127
406515	Kuvar	188	276	464	337	-127
209640	Pomoćni ženski frizer	53	88	141	16	-125
408300	Maturant gimnazije matematičkog ili prirodnog smjera (IV SSS)	48	84	132	7	-125
400900	Šumarski tehničar (IV SSS)	69	62	131	11	-120
205602	Vozač lakih motornih vozila	84	61	145	26	-119
407502	Učitelj i saradnik u nastavi	59	59	118	0	-118
404000	Konfekcijski tehničar (IV SSS)	58	54	112	0	-112
305600	Vozač drumskog vozila (III SSS i KV)	197	121	318	207	-111

301972	Vodoinstalater	62	63	125	17	-108
405801	Pomorski nautičar	33	75	108	1	-107
716894	Bachelor prava	37	102	139	32	-107
717597	Pedagogija - stepen specijaliste	57	54	111	4	-107
409231	Biohemijsko - zdravstveni laborant	47	63	110	6	-104
301973	Instalater grijanja	49	57	106	3	-103
304024	Krojač	82	23	105	2	-103
716600	Diplomirani menadžer (VII/1 SSS)	59	108	167	64	-103
402500	Elektrotehničar elektromehanike (IV SSS)	45	66	111	9	-102
302531	Izrađivač električnih mašina i opreme	28	72	100	0	-100
408330	Laborant biologije	40	60	100	0	-100
717284	Međunarodni odnosi i diplomatija - stepen specijaliste	34	73	107	7	-100
717589	Bachelor primjenjenih studija za predškolsko vaspitanje	54	62	116	17	-99
301802	Metaloglodač	56	41	97	2	-95
407100	Administrativni tehničar (IV SSS)	89	46	135	40	-95
408390	Tehničar prirodno - matematičkog smjera	38	57	95	0	-95
617501	Vaspitač predškolske djece	92	166	258	166	-92
719084	Bachelor primjenjenih studija visoke medicinske škole	48	50	98	13	-85
616800	Pravnik (VI/1 SSS)	45	39	84	6	-78
204023	Šivač tekstila	56	23	79	2	-77
405101	Tehničar visokogradnje	36	40	76	0	-76
405100	Arhitektonski tehničar (IV SSS)	37	39	76	1	-75
408301	Matematičko - tehnički saradnik	27	48	75	0	-75

302210	Brodomehaničar	32	45	77	3	-74
405262	Tehničar niskogradnje	25	50	75	2	-73
405000	Geodetski tehničar (IV SSS)	31	50	81	9	-72
401500	Rudarski tehničar (IV SSS)	47	25	72	1	-71
406705	Tehničar platnog prometa	50	21	71	0	-71
303921	Prelac	50	20	70	0	-70
406746	Tehničar marketinga i trgovine	3	67	70	1	-69
400111	Voćarsko - vinogradarski tehničar	35	33	68	0	-68
716695	Bachelor menadžmenta u hotelijerstvu	31	60	91	23	-68
303931	Tkač	43	24	67	0	-67
403900	Tekstilni tehničar (IV SSS)	42	26	68	1	-67
718285	Socijalna politika i socijalni rad - stepen specijaliste	34	39	73	7	-66
716685	Bachelor primjenjenog menadžmenta za finansije i računovodstvo	44	64	108	43	-65
306461	Magacioner	29	61	90	26	-64
717552	Profesor sociologije	71	46	117	54	-63
719083	Bachelor primjenjene fizioterapije	40	80	120	57	-63
712894	Elektronika, telekomunikacije i računari - stepen specijaliste	30	55	85	23	-62
406435	Prodavac mješovite robe	36	34	70	10	-60
615811	Oficir brodske mašine	30	30	60	0	-60
717231	Kriminalist	32	30	62	2	-60
401800	Mašinski tehničar - kontrolor kvaliteta (IV SSS)	47	32	79	20	-59
304223	Izrađivač gornjih djelova obuće	50	8	58	0	-58
201813	Pomoćnik bravara	44	14	58	2	-56

301836	Zavarivač - rezač gasom	38	26	64	8	-56
302205	Mehaničar za alatne mašine	18	39	57	1	-56
616751	Organizator carinskih poslova	32	25	57	1	-56
302621	Radio i TV mehaničar	24	31	55	0	-55
716786	Stepen bachelor – Strukovni ekonomista	17	51	68	13	-55
718888	Stepen specijaliste – italijanski jezik I književnost	17	41	58	3	-55
616400	Ekonomista za robni promet u trgovini (VI/1 SSS)	32	25	57	3	-54
408678	Tehnički producent estradno - revijalnog programa	23	29	52	0	-52
717591	Bachelor - odsjek za engleski jezik i književnost	11	53	64	12	-52
301835	Elektrozavarivač	32	20	52	1	-51
404001	Konfekcionar tekstila	34	18	52	1	-51
715894	Bachelor pomorskih nauka	20	35	55	5	-50
409101	Stomatološka sestra	29	72	101	52	-49
615801	Oficir brodske palube	15	35	50	1	-49
616600	Menadžer (VI/1 SSS)	29	35	64	16	-48
715896	Stepen specijaliste – menadžment u pomorstvu	19	40	59	11	-48
205204	Pomoćnik zidara	43	13	56	9	-47
302400	Elektromonter - instalater (III SSS i KV)	40	22	62	15	-47
710195	Voćarstvo i vinogradarstvo – stepen specijaliste	20	32	52	5	-47
715800	Diplomirani inženjer za vodni saobraćaj (VII/1 SSS)	35	50	85	38	-47
717579	Profesor fizičke kulture	90	130	220	173	-47

306001	Poštar	23	25	48	2	-46
501813	Bravar - specijalista	44	3	47	1	-46
400201	Tehničar stočarstva	23	25	48	3	-45
408302	Matematičko - programerski saradnik	16	29	45	0	-45
409082	Fizioterapeutska sestra	15	42	57	12	-45
612800	Inženjer elektrotehnike za računarsku tehniku (VI/1 SSS)	20	34	54	9	-45
715295	Stepen specijaliste - Građevinarstvo	13	38	51	6	-45
718501	Slikar	16	40	56	11	-45
302700	Monter telekomunikacionih mreža (III SSS i KV)	16	28	44	0	-44
305302	Građevinski keramičar	20	30	50	6	-44
306516	Poslastičar jednostavnih poslastica	17	45	62	18	-44
405211	Tehničar hidrogradnje	15	29	44	0	-44
715685	Stepen bachelor – Menadžment u saobraćaju	21	32	53	9	-44
712000	Diplomirani mašinski inženjer - konstruktor (VII/1 SSS)	23	23	46	3	-43
716688	Specijalista finansijskog menadžmenta	21	29	50	7	-43
716494	Bachelor marketinga	19	39	58	16	-42
717598	Srpski jezik i južnoslovenske književnosti - stepen specijaliste	20	27	47	5	-42
718295	Bachelor politikolog - diplomatski smjer	10	33	43	1	-42
204000	Pomoćni konfekcionar (II SSS i PK)	24	17	41	0	-41
611800	Mašinski inženjer (VI/1 SSS)	28	18	46	5	-41
710295	Stepen specijaliste - stočarstvo	19	26	45	5	-40
718299	Sociologija - stepen specijaliste	20	21	41	1	-40

202220	Pomoćnik automehaničara	24	17	41	2	-39
305267	Građevinski laboratorijski pripremač	13	26	39	0	-39
403600	Tehničar grafičarske tehnologije (IV SSS)	21	20	41	2	-39
405700	Tehničar željeznickog saobraćaja (IV SSS)	19	29	48	9	-39
717285	Politikologija - stepen specijaliste	30	38	68	30	-38
408833	Pomoćni arheolog	21	17	38	1	-37
716593	Bachelor turističkog i hotelijerskog menadžmenta	12	75	87	50	-37
717505	Profesor filozofije i logike	22	26	48	11	-37
205231	Pomoćni rukovalac jednostavnih građevinskih mašina	32	9	41	5	-36
302421	Elektromonter energetskih mašina i uređaja	24	13	37	1	-36
303100	Izrađivač hemijskih proizvoda (III SSS i KV)	10	28	38	2	-36
305304	Teracer	14	22	36	0	-36
405802	Nautičar unutrašnje plovidbe	6	32	38	2	-36
711600	Diplomirani inženjer metalurgije (VII/1 SSS)	31	19	50	14	-36
717286	Stepen bachelor - međunarodni odnosi	6	34	40	4	-36
718293	Stepen specijaliste - Istorija	12	24	36	0	-36
204200	Pomoćni obučar i kožni galanterista (II SSS i PK)	33	2	35	0	-35
301800	Obradivač metala (III SSS i KV)	22	17	39	5	-34
304701	Moler - farbar	31	8	39	5	-34
305203	Tesar	34	13	47	13	-34
305211	Hidrograđevinar	13	21	34	0	-34

502221	Automehaničar za putnička vozila - specijalista	26	8	34	0	-34
719100	Doktor stomatologije (VII/1 SSS)	41	76	117	83	-34
301608	Rukovalac postrojenja za hladno valjanje i vučenje čelika	26	7	33	0	-33
302432	Elektromonter instalacija i mašina	22	13	35	2	-33
408310	Laborant fizike	15	18	33	0	-33
718284	Novinarstvo - stepen specijaliste	10	34	44	11	-33
205203	Pomoćnik tesara	37	19	56	24	-32
209641	Pomoćni muški frizer	14	21	35	3	-32
615800	Inženjer za vodni saobraćaj (VI/1 SSS)	12	22	34	2	-32
711895	Bachelor mašinstva	6	36	42	10	-32
718283	Stepen specijaliste - Psihologija	9	24	33	1	-32
302561	Elektromehaničar pogona	14	18	32	1	-31
408500	Tehničar likovnih i primjenjenih umjetnosti (IV SSS)	11	20	31	0	-31
619082	Fizioterapeut	13	34	47	16	-31
713100	Diplomirani inženjer za hemijsku tehnologiju (VII/1 SSS)	20	23	43	12	-31
715294	Bachelor - građevinarstva	4	48	52	21	-31
717694	Biologija – stepen specijaliste	15	16	31	0	-31
718330	Biolog	30	26	56	25	-31
726700	Magistar ekonomskih nauka (VII/2 SSS)	26	18	44	13	-31
301900	Monter - instalater (III SSS i KV)	12	22	34	4	-30
718384	Bachelor - visoka škola za računarstvo i informacione tehnologije	10	33	43	13	-30
719086	Primijenjena fizioterapija – stepen specijaliste	20	32	52	22	-30

719494	Fizička kultura - stepen specijaliste	14	23	37	7	-30
	Uk: I (T manja od P za 30 i vise=kol.7)	19596	23470	43066	6286	-36780
719001	Organizator turističkog poslovanja	0	4	4	34	30
717610	Ljekar opšte medicine	2	4	6	36	30
715600	Profesor hemije	1	2	3	35	32
100501	Diplomirani inženjer za drumski saobraćaj (VII/1 SSS)	8	17	25	58	33
407221	Profesor gitare	0	0	0	35	35
200513	Vatrogasac	1	1	2	38	36
300502	Pomoćnik mesara	4	3	7	44	37
715000	Pekar	11	9	20	61	41
717570	Diplomirani inženjer geodezije (VII/1 SSS)	1	1	2	44	42
306702	Profesor likovne grupe predmeta	1	1	2	47	45
717586	Kasir	0	0	0	46	46
809900	Profesor klavira	0	1	1	48	47
718721	Vozač teretnjaka	7	2	9	57	48
106401	Novinar	16	29	45	94	49
406513	Poslastičar	1	2	3	54	51
712800	Konobar	142	229	371	423	52
717611	Diplomirani inženjer elektrotehnike za računarsku tehniku (VII/1 SSS)	3	8	11	64	53
205901	Profesor biologije	5	9	14	68	54
306500	Pomoćnik vazduhoplovnog tehničara za prihvatanje i otpremu putnika i stvari	0	0	0	58	58
717602	Ugostitelj (III SSS i KV)	20	19	39	102	63
712400	Profesor fizike	0	1	1	69	68

104502	Diplomirani inženjer elektrotehnike za energetiku (VII/1 SSS)	9	19	28	108	80
711800	Čistac prostorija	10	14	24	129	105
712600	Diplomirani mašinski inženjer (VII/1 SSS)	34	32	66	173	107
716700	Diplomirani inženjer elektrotehnike za elektroniku (VII/1 SSS)	22	20	42	154	112
719200	Diplomirani ekonomista za opštu ekonomiju, bankarstvo i finansije (VII/1 SSS)	197	205	402	514	112
206515	Diplomirani farmaceut (VII/1 SSS)	4	16	20	144	124
717511	Pomoćni kuvar	66	46	112	237	125
106501	Profesor maternjeg jezika	2	2	4	133	129
715100	Profesor engleskog jezika	130	170	300	448	148
717569	Diplomirani inženjer arhitekture (VII/1 SSS)	13	19	32	181	149
717501	Profesor muzičke grupe predmeta	2	7	9	166	157
105201	Profesor vaspitanja predškolske djece	14	18	32	209	177
306517	Pomoćni administrativni radnik (II SSS i PK)	6	2	8	195	187
716800	Točilac pića	2	2	4	201	197
206522	Diplomirani pravnik (VII/1 SSS)	417	432	849	1083	234
206513	Sobarica	8	17	25	283	258
717601	Servir	37	33	70	341	271
715200	Profesor matematike	3	3	6	292	286
205200	Diplomirani inženjer građevinarstva (VII/1 SSS)	18	24	42	329	287
716710	Pomoćni građevinski radnik (II SSS i PK)	8	2	10	354	344
717502	Diplomirani ekonomista	180	238	418	930	512

206500	Profesor razredne nastave	67	148	215	730	515
Ukupno obrađeni	Uk: II (T veće od P za 30 i više=kol 7)	1472	1811	3283	8849	5566
		21105	25351	46456	15135	